

Evaluation of Textbooks in Turkey and Iran: Visual Elements, Page Layout and Cover Designs ¹

Shiva Shahinpoor ² Gülgün Bangir-Alpan ³

To cite this article:

Shahinpoor, S. ve Bangir-Alpan, G. (2021). Türkiye ve İran'daki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından incelenmesi:Görsel öğe,sayfa ve kapak tasarımları. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8, 255-280. doi:10.30900/kafkasegt.931939

Research article

Received:15.05.2021

Accepted:18.08.2021

Abstract

This study aims to compare and evaluate the textbooks in Turkey and Iran in terms of principles of visual design. This paper, in which descriptive analysis approach was chosen among the descriptive research methods, investigates documents. Data sources of the research consist of Maths, Social Sciences and Science textbooks for the 3rd grade of primary schools published by the Ministry of Education in Turkey, and Maths, Social Sciences and Empirical Studies textbooks for the 3rd grade of primary schools prepared by the Department of Curriculum Development and Writing in Iran. In the selection of textbooks, criterion sampling method was used. Criterion conditions are as follows: the textbooks have to be published by state institutions, they have to cover similar courses (contents) and grades, they have to be at the level of the 3rd grade of primary schools, in which visuals are heavily used. In this study, design of the visual elements, page design and cover design were determined as themes and categories for the visual design of textbooks. "Theme" was determined as the unit of analysis. Data collected through the examination of the documents were analysed thematically and categorically. To ensure the reliability of the study, documents were analysed by two researchers and the agreement between the two researchers was taken into consideration. The visual elements category in the textbooks were investigated under two separate titles: illustration and photography. Research results are as follows: In terms of compatibility with design principles, illustrations of textbooks in Iran are more compatible compared to the illustrations of the textbooks in Turkey. Photography is used more than illustrations in textbooks in Iran. The textbooks in Iran were found to be more successful in terms of the design of the visual elements and cover design whereas two of the textbooks in Turkey were found to be more successful in page design.

Key Words : Visual design of textbooks, textbooks in iran, textbooks in turkey

¹ This study is a part of the thesis entitled "evaluation of textbooks in Turkey and Iran in terms of principles of visual design" approved by Institute of Education Sciences Gazi University, presented as an oral presentation in international congress on curriculum and instruction (2019).

² Corresponding Author, shiva.sh1926@gmail.com, Gazi University, Institute of Educational Sciences Doctoral Student, Turkey

³ Prof.Dr, Gazi University, Gazi Faculty of Education, Turkey

Türkiye ve İran'daki Ders Kitaplarının İncelenmesi: Görsel Öge, Sayfa ve Kapak Tasarımları ¹

Shiva Shahinpoor ² Gülgün Bangir-Alpan ³

Atıf:

Shahinpoor, S.ve Bangir-Alpan, G. (2021). Türkiye ve İran'daki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından incelenmesi:Görsel öge,sayfa ve kapak tasarımları. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8, 255-280. doi:10.30900/kafkasegt.931939

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi:15.05.2021

Kabul Tarihi:18.08.2021

Öz

Bu çalışmada Türkiye ve İran'daki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yaklaşımı tercih edilen çalışmada doküman incelemesi yapılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını; Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ilkokul 3.sınıf Matematik, Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri ders kitapları ve İran'da Eğitim Programı Planlama ve Yazma Dairesi Teşkilatı tarafından hazırlanan ilkokul 3. sınıf Matematik, Sosyal Bilgiler ve Ampirik Bilimler ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarının seçiminde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt koşulları; ders kitaplarının resmi kurumlarca basılmış olması, benzer dersleri (içeriği) ve sınıfları içeriyor olması ve ayrıca görsellerin yoğun olarak kullanıldığı ilkokul 3. sınıfları kapsamıdır. Bu çalışmada ders kitaplarının görsel tasarımı tema ve kategorileri; görsel öğelerin tasarımı, sayfa tasarımı, kapak tasarımı olarak belirlenmiştir. Analiz birimi olarak da "tema" seçilmiştir. Doküman incelemesinden elde edilen veriler kategorik ve tematik olarak analiz edilmiştir. Araştırmayı güvenilir kılmak için dokümanlar iki kişi tarafından analiz edilmiş ve uyuşuma bakılmıştır. Ders kitaplarındaki görsel öğeler kategorisi, resimleme ve fotoğraf olarak iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Araştırma sonuçları şöyledir: Tasarım ilkelerine uyum bakımından İran'daki ders kitaplarının resimlemeleri, Türkiye'deki ders kitaplarının resimlemelerinden daha uyumludur. İran'daki kitaplarda fotoğraf, resimlemelerden daha fazla kullanılmıştır. İran'daki ders kitapları görsel öğelerin tasarımında ve kapak tasarımında; Türkiye'deki ders kitaplarından iki tanesi ise sayfa tasarımında daha başarılı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ders kitaplarının görsel tasarımı, iran'daki ders kitapları, türkiye'deki ders kitapları

¹ Bu çalışma Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen türkiye ve irandaki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından incelenmesi isimli yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümü olup, uluslararası eğitim programları ve öğretim kongresi (2019) isimli kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Sorumlu Yazar, shiva.sh1926@gmail.com, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora öğrencisi, Türkiye

³ Prof.Dr, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkiye

Giriş

Nasıl öğreteceğim?" sorusu öğrenme öğretme süreci bakımından önemlidir. Nasıl öğreteceğim? sorusunun yanıtı, eğitim durumlarının, diğer deyişle öğrenme-öğretme sürecinin tasarımında gizlidir. Bu soru ve süreç tasarımı, öğretim teknolojisi disiplininin araştırma alanlarından biridir. Öğretim teknolojisi, eğitimin özel amaçlarının gerçekleştirilmesi için araç-gereçlerden yararlanılarak oluşturulan ders içerikleri, öğretim materyalleri gibi öğrenme ortamını zenginleştiren öğelere yer vermektedir (Özdemir ve Özdemir, 2019). Öğretim materyalleri, öğretim teknolojisinde ve eğitim durumlarının düzenlenmesinde ve işleyişinde belirleyici rol oynamaktadır. Öğretim materyalleri, eğitim hizmetini yaygınlaştırarak geniş kitlelere ulaştırmak, eğitim kurumlarında halihazırda var olan öğrenme-öğretme süreçlerini daha etkin kılmak ve öğrenme-öğretme etkinliklerini bireyselleştirmek gibi üç temel gereksinimi karşılamak için geliştirilmektedir. Öğretim materyallerinin sağladığı tüm olanaklar, bu üç temel gereksinim ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olmaktadır (Hızal, 1983). Öğretim materyalleri içinde ders kitapları, eğitim hizmetini geniş kitlelere ulaştırma konusunda önemli bir yere sahiptir. Ders kitaplarının öğrenme öğretme süreçlerine etkisi ile öğrenme öğretme etkinliklerini bireyselleştirmesi yönündeki çalışmalar sürmektedir (Alpan, 2004; Bozkaya, 2002; Mohammadi ve Abdi, 2014; Woodward, Lloyd ve Kimmons, 2017) Bu makale de söz konusu çalışmalardan biri olma amacını taşımaktadır.

Zamanla bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, ders kitaplarının yerini sarsmış görülmüş, ders kitapları eğitimdeki yerini ve önemini daima korumuştur (Kaya, 2006). Ders kitapları bilgiyi öğrencilere ulaştırmada ve geniş kitlelere yaymada ve bireysel öğrenmede çoğunlukla tercih edilen materyallerdir. Kitaplar aracılığıyla öğrenci, öğretmenin derste anlattığı bilgileri istediği zaman, istediği yerde ve istediği sıklıkta tekrar etme olanağı bulmaktadır (Küçükahmet, 2002, s.123). Bu durum öğrencilere, bilişsel beceri düzeylerine bağlı olarak öğrenme fırsatı sunmaktadır. Öğretmen tarafından bakıldığında ise ders kitapları onların en önemli yardımcıları ve destekçileridir. Diğer yandan ülkelerin eğitim politikası okullarda verilen eğitimle uygulamaya dönüşmekte, bu amaca ulaşmak için de en önemli aracılık rolünü ders kitapları üstlenmektedir (Demirel, 2001). Bu kadar rol ve sorumluluk yüklenen ders kitaplarının içeriği, işlevselliği, düzeni, biçimsel özellikleri ve estetik oluşu gibi tasarım özellikleri öğrenciye etkili öğretimsel mesaj iletmeye bakımından oldukça önemlidir. Alkan'ın (1979, s.245) belirttiği gibi, eğitsel bir araç ve ortam olarak bir ders kitabının öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin işlevlerini doğru bir şekilde yerine getirebilmesi için kitabın içeriği, bu içeriğin örgütlenmesi, görsel düzeni ve mekanik yapısıyla ilgili bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Kitaplar, bilgi vermenin yanı sıra çocuğun hayal dünyasını ve estetik duygularını, farkında olmadan geliştiren öğretim materyalidirler. Ders kitapları, tasarımları ve resimlemeleri aracılığı ile çocuğun gelişimine yardımcı olmaktadır (Doyran, 1997). Eğitimciler görsel yolun, etkin öğrenme yollarından biri olduğunu söylemektedir. Görsel araçlar, görsel öğeler, görsel algının gelişiminde ve öğrenmede oldukça önemlidir (Lohr, 2011). Altı Fen bilgisi ders kitabı üzerinde yapılan bir incelemede, kitap alanının % 55'inin görsel öğelerden oluştuğu görülmüştür (Mayer, 1993). Görsel öğeler, bilim kavramlarının öğretiminde önemli bir rol oynar (Ametller ve Pinto, 2002). Görsellerden öğrenme, öğrencilerin yalnızca sözlü metinden elde edemeyecekleri bilgiyi kazanmalarını sağlayabilir (Mayer, Bove, Bryman, Mars ve Tapangco, 1996). Kitabın gelişimi okur yazarlığın artmasında, televizyon ve video gibi görsel ve işitsel araçların yaşamda yer alması da görsel algının güçlenmesinde etkili olmuştur (Ö.Uçar, T.F.Uçar, Kılıç, Orhan ve Taşçıoğlu, 2011, s.176). Bu bağlamda ders kitapları, sadece metin okuryazarlığına seslenen materyal olmaktan giderek uzaklaşmıştır. Böylelikle ders kitapları, öğrencinin görsel algısına seslenen, metinle görsel tasarımın bütünleştiği bir öğrenme ve öğretimsel mesaj ortamı olmaktadır. Söz konusu ortam, ders kitaplarının tasarımı ile ilgilidir. Ders kitaplarının tasarımı temel olarak içerik ve biçim yönünden ele alınabilir. Öğretim programları rehberliğinde hazırlanan ders kitaplarında biçimsel tasarım, içerik tasarımı kadar önemlidir. Ders kitaplarındaki görsellerin, yazı karakterlerinin, grafiksel anlatımların içeriği desteklemesinin yanında, estetik ve eğitsel bir değer taşıması ve öğretim programı kazanımları ile uyumlu olması gerekir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) Ders kitaplarının hazırlanmasında aradığı nitelikleri dört ana başlıkta toplamıştır: 1. İçerik, 2. Dil, anlatım, üslup, 3. Öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme, 4. Teknik Tasarım ve Düzenleme (TTKB, 2019). TTKB Ders kitaplarının biçimsel tasarımına 4. sıradaki “teknik tasarım ve düzenleme” başlığı altında yer vermiştir. Söz konusu başlık altında Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinden (MEB, 2012) alınmış şu açıklama yer almaktadır “Görsel ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yapılır” (TTKB, 2019, s.7). TTKB’nin son yıllarda ders kitaplarının standartlarını geliştirmeye yönelik çabaları bilinmektedir. Ancak yeterli olduğunu söylemek güçtür. Bazı araştırmalar Türkiye’deki ders kitaplarının fiziksel yapısı ve görsel tasarımının gelişmiş ülkelerin ders kitapları ile karşılaştırıldığında istenen nitelikte olmadığını vurgulamaktadır (Doğan ve Tuğ 2017; Şahin, 2011; A. Y. Kaptan ve Kaptan, 2019; Karababa, 2005; Kaya, 2006). Kitapların görsel tasarımı, genelde yazarların estetik bakış açılarına, matbaanın uzman çalıştırma imkanlarına göre, görsel tasarım ilkelerine yeterince uyum göstermeden yapılmaktadır ve denetim yetersizliği bu konudaki olumsuzlukların nedenidir (İşler, 2003, s. 57). Kitaplarda tasarım yerine, karmaşa ile karşılaşmaktadır. Kalabalık, yoğun sayfa tasarımları, sıkıştırılmış yazılar, hayli amatörce yapılmış durgun resimlemeler, fazladan renk kullanımları, özellikle ilköğretim ders kitaplarında rastlanabilecek tasarım sorunlarından bazılarıdır (Pektaş, 2002). Ders kitaplarına yerleştirilmiş görsel öğeler, “görsellere yer verme” endişesi ile gerçekleştirilmektedir. Özellikle öğrencilerin ders kitaplarındaki görselleri tam olarak kullanmadıklarını gösteren çalışmalara bakıldığında, öğrencilerin görsellerin okunabilirliğine katkıda bulunan faktörler hakkında daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir (Eshach ve Schwartz, 2002). Cook (2008), lise biyoloji öğrencilerinin ders kitabındaki görsel öğeleri tanıma, anlama ve yorumlayabilmeleri üzerine çalışmıştır. Ders kitabındaki görsel öğelerin tasarımında öğrenci seviyesi, beklentileri, algılama biçimi, ilgileri gibi özelliklerinin, başka bir ifadeyle hedef kitlenin tanımlanması önemlidir. İnsanın göz yapısından, görme biçimlerinden ve öğrenme kuramlarından elde edilen bilgilerle gerçekleştirilen görsel tasarım, ders kitabını hedefine ulaştırabilir (Alpan, 2010). Ders kitaplarının görsel tasarımı eğitsel ve estetik kaygılar içeren birtakım ilkeler ışığında gerçekleştirilmelidir. Söz konusu ilkelerin kültürlerarası ve evrensel boyutta olması beklenir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye ve İran’daki ders kitapları görsel tasarım ilkeleri bakımından karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Türkiye ve İran, Orta Doğu’nun iki önemli komşu ülkesi, tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik ve coğrafi ilişkileri oldukça köklü olan ülkelerdir. Bu ülkelerin ders kitaplarını karşılaştırmak, eğitim politikalarının zayıf ve güçlü yönlerini değerlendirme olanağı sağlayabilir. Olası bir sorunun çözümü, diğer ülkenin eğitim sistemindeki sorunun çözümüne (Özlük, 2016) tanık olma fırsatı verebilir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin ders kitaplarının gelişimine katkı sağlayacağı ön görüşü araştırmayı önemli kılmaktadır. Ders kitaplarının yetkili kurumlarca hazırlanma süreci her iki ülkede farklılık göstermektedir. Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 16. 01. 1991 gün ve 10 sayılı kararı uyarınca yürürlüğe giren “Ders Kitapları Yönetmeliği” ile özel sektöre ders kitabı hazırlama izni verilmiştir (Kaya, 2006, s.81). Resmi Gazete’de yayımlanan MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği’nde (MEB, 2012), ders kitabı hazırlama ve hazırlatma süreci detaylı olarak verilmiştir. Hizmet birimine ve yayınevlerine ilişkin sürecin alt başlıkları özetle şöyledir: Yayınevlerinde aranacak ölçütler; ders kitaplarının nitelikleri ve hazırlanması; taslak ders kitaplarının başvurusu; ön inceleme, inceletme ve inceleme ücretinin tespiti ve değerlendirilmesi; taslak ders kitaplarının başkanlığa teslimi; panelist inceleme değerlendirme veri tabanının oluşturulması; panel inceleme ve değerlendirme süreci; kurulca kabul edilen ders kitaplarının yayımlanması; eğitim ve öğretim program değişikliklerinin ders kitaplarına yansıtılması; yayımlanan ders kitaplarının kontrolü ve güncellenmesidir (MEB, 2012). Görüldüğü gibi kitapların okullara dağıtılmasına kadar, aşamalı, organize ve kontrollü bir denetim süreci ile karşılaşılmaktadır.

Diğer yandan İran’da ise ülke genelinde okullarda tek tip ders kitabı öğrencilere okutulmaktadır (Farhadiyan ve Farhadi, 2015; Yazdani, 2016). İran’da ilköğretim ve ortaöğretim kademesindeki tüm derslerin tasarlanmasında ve planlanmasında "Ders Kitabı Planlama ve Derleme Ofisi" adlı merkez

teşkilatı sorumludur. Söz konusu teşkilat, Eğitim Bakanlığı Araştırma ve Planlama Kurumu'nun dairelerinden biridir ve ders kitaplarının planlanması ve derlenmesi üzerinde çalışmaktadır (Dadar, 2010). İran ders kitaplarının hazırlanması için alan uzmanları, program geliştirme uzmanları, psikologlar ve İslam Eğitim Bilimleri uzmanlarından oluşmuş program geliştirme şurası bir araya gelmektedir (Dadar, 2010). İran ve Türkiye gibi merkezi eğitim sistemine sahip olan ülkelerde içerik, genellikle ders kitapları yardımı ile sunulduğu için ders kitapları eğitim için asıl kaynak olarak görülmektedir.

Ders kitapları ile ilgili literatür taramasında, ders kitaplarının içeriğinin değerlendirilmesi ve kullanımına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Koray, Bahadır ve Geçgin, 2012; Woody, Daniel ve Baker, 2010). Ancak içerikle birlikte veya bağımsız olarak görsel tasarıma odaklanan çalışmalara daha az rastlanmaktadır (Alpan, 2004 ; Lee, 2010). Buna ek olarak ders kitaplarının görsel tasarımı üzerine ülke bazında karşılaştırmaların yapıldığı çalışmalar da sınırlı sayıdadır. Subaşı (2019), Türkiye ve İran 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım ilkeleri bağlamında incelemiştir. Zamani ve Esficiani (2006), İran, Amerika ve İngiltere Fen Bilimleri ders kitaplarında görsel öğelerin işlevsel kullanımı ile ilgili bir karşılaştırma çalışması yapmıştır. Doğan ve Tuğ (2017), Türkiye'nin ve uluslararası sınavlarda başarılı olan ülkelerin (Amerika, İsveç, Kanada, Japonya, Almanya, Finlandiya, Fransa, Singapur, Polonya, Danimarka) Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutu açısından değerlendirmiştir. Karababa (2005) Türkiye'de ve İngiltere'de 3. ve 5. sınıf ders kitaplarının, çocuğun anadili gelişimi sürecine katkıları değerlendirirken, kullanılan resimlerin özelliklerini de incelemiştir. Ders kitaplarının görsel tasarımı ile ilgili diğer araştırmalara bakıldığında ise temel eğitimde görsellerden öğrenmenin ağırlığı nedeniyle hemen hemen hepsinin ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir (Alpan, 2004; Aşçı, 2014; Arslan, 2008; Baş ve İnan Yıldız 2014; Çakır, 2006; Demir, Baştaş ve Yücesoy, 2021; Dursun ve Eşgi, 2008; Kab, 2012; Keser, 2004; Ö. Mazlum ve Mazlum, 2016; Şahin, 2011; Uluşık, 2008; Yige, 2010). Bu çalışmada da, Türkiye ve İran'daki 3. sınıf Hayat Bilgisi (İran'da adı Sosyal Bilgiler) Fen Bilimleri (İran'da adı Ampirik Bilimler) ve Matematik ders kitapları görsel tasarım ilkeleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kitapların görsel öğelerinin tasarımı, sayfa tasarımı ve kapak tasarımı söz konusu ilkeler bakımından nasıldır? Sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. "Görsel öğeler", ders kitaplarında yer alan resimlemeler (illüstrasyon) ve fotoğraflar anlamında kullanılmıştır. Bir ders kitabında görsel öğelerin kullanılmasının amacı mesajın açık, anlaşılır ve öğrenci düzeyine uygun biçimde aktarılmasına katkıda bulunmaktadır (Alpan, 2010). Öğrenciler karşılaştıkları görsel öğelerde, sağlam, dinamik desen, etkili renk, kalite, yalınlık, gerektiği kadar vurgulama, dengeli ve bütünlük içinde estetik bir tasarım bulurlarsa algılamaları daha kolay olmaktadır (Alpan, 2010; Pettersson 1993, 78 ; Wolff ve Levin 1972). "Sayfa tasarımı" ders kitabındaki sayfalarda yer alan yazılar, görseller, sayfa numaraları, kutular, dikkat çekme araçları vb. öğelerin ve karşılıklı gelen sayfaların da amaca uygun olarak bir bütünlük içinde, boşluk kullanımına dikkat ederek tasarlanmasıdır. "Kapak tasarımı" ise öğrencinin ders kitabına ilişkin algılarına etkileyen önemli bir unsurdur. Ders kitabını eline alan öğrenci ilk olarak kapak ile karşılaşır. Kapak tasarımının içeriği temsil etme gücü, estetik ve albenili oluşu, kapakta bilgilendirici tanıtıcı unsurların bulunması, sırt, ön ve arka kapak tasarımının bütünlük içinde olması gibi özellikler görsel tasarım ile ilgilidir. Türkiye ve İran'daki ders kitaplarının görsel öğeleri, sayfa tasarımı ve kapak tasarımları yukarıda özetlenmeye çalışılan görsel tasarım ilkeleri bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Türkiye ve İran'daki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, araştırma problemiyle ilgili yayınlanan yazılı, görsel materyal ve malzemeler de araştırmaya katılabilir. "Buna göre doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabileceği gibi diğer yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 140). Bu çalışmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal bir örnekleme yöntemi olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bir çalışmada gözlem birimleri belirli özelliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da olgulardan veya durumlardan oluşturulabilir. Ölçütü karşılayan birimler ise örnekleme alınır (Büyükoztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve

Demirel, 2014, s.91). Bu araştırmada ders kitaplarının seçiminde dikkate alınan ölçüt; kitapların her iki ülkede benzer koşullara, özelliklere ve durumlara sahip olmasıdır. Bu durumlar; ders kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı gibi resmi kurumlarca basılmış olması, benzer dersleri (içeriği) ve sınıfları içeriyor olması ve ayrıca görsellerin yoğun olarak kullanıldığı ilkököl 3. sınıfları kapsamasıdır.

Etik Kurul İzin Belgesi

Bu araştırmada araştırma sorularına bağlı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Veri kaynağını insanlar değil doküman olarak ders kitapları oluşturmuştur. Bu nedenle bu araştırma etik kurul raporu gerektirmemektedir.

Araştırmanın Veri Kaynağı ve Verilerin Analizi

Doküman incelemesi yöntemiyle toplanan araştırmanın veri kaynağını; Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ilkököl 3.sınıf Matematik, Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri ders kitapları ve İran’da Ders Kitabı Planlama ve Derleme Ofisi tarafından hazırlanan ilkököl 3. sınıf Matematik, Sosyal Bilgiler ve Ampirik Bilimler ders kitapları oluşturmaktadır. Türkiye Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri ders kitapları ile İran Sosyal Bilgiler ve Ampirik Bilimler ders kitapları isimleri bakımından farklılık gösteren fakat içerik bakımından örtüşen ve birbirinin koşutu olarak görülen kitaplardır. Bailey’e (1982) göre, dokümanlar dört aşamada analiz edilebilir: Analize konu olan veriden örneklem seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması ve sayısallaştırma. Adı geöen dokümanlar diğer araştırmacılar tarafından kullanılmak istenebilir veya kullanılabilir; araştırmacının ulaştığı sonuçların geçerlilik derecesi sınanabilir veya daha önce varılmış sonuçlardan farklı ve seçenekli diğer bazı sonuçlara ulaşma olasılığı ortaya çıkabilir. Bu anlamda, nitel araştırmada zaman zaman karşılaşılan bir sorun olan bir araştırmanın tekrar edilebilirliği, önemli oranda sağlanmış olur (Marshall ve Rossman, 1995). Bu araştırmada doküman olan ders kitaplarının görsel tasarımı, kategorik olarak incelenmiştir. Araştırmacı, alandaki ilgili kuramlardan yola çıkarak ya da kendi oluşturduğu kategoriler aracılığı ile çalışmasına başlayabilir. Bu kategoriler ve temalar, aynı zamanda doküman analizini oluşturan temel kategoriler ve temalar olacaktır. Bu araştırmada analiz birimi olarak da “tema” seçilmiştir. Genel olarak nitel verilerin analizinde iki farklı süreç bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık şekilde belirlendiği daha yüzeysel bir analiz türü olan “Betimsel analiz”, ikincisi ise verilerin derinlemesine analiz edildiği, önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların meydana getirildiği “İçerik analizi”dir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmanın temel kategorilerini ve temalarını Alpan’ın (2004) ders kitapları için geliştirdiği görsel tasarımı ilgili ilkeler oluşturduğu için betimsel analiz yaklaşımı tercih edilmiştir. Alpan’ın (2004) görsel tasarımı ilgili 30 ilkesi şu gereköerle tercih edilmiştir: Adı geöen ilkeler kuramsal, betimsel ve deneysel bir araştırma sonucunda öne sürülmüştür. Ders kitaplarının görsel tasarımı hem öğretilimsel mesaj tasarımı hem de estetik tasarım bakımından desteklemekte ve çok boyutlu olarak incelenmesine imkan vermektedir. Ayrıca araştırmacılarından birinin görsel tasarım ilkelerini geliştirmiş olması, diğerinin de ilgili lisansüstü bir ders almış olması da gereköeler arasındadır. Doküman incelemesinden elde edilen sonuçlar, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda tablo içinde ve sayısallaştırılarak düzenlenmiştir. Tema numaraları, tabloların açıklanmasında kolaylık sağlaması bakımından her tabloda birbirini izler şekilde toplam 30 madde olarak verilmiştir. Her iki ülke verileri, anlamlı bir akış içinde betimlenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini ağlamak için dokümanların tamamı iki araştırmacı tarafından analiz edilmiş, sayısallaştırılmış ve kararlar karşılaştırılmıştır. Belirlenen “var-yok” sonuçları üzerinden araştırmacılar arasındaki uyumun hesaplamasında Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü [Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] kullanılmıştır. Tablo 1’de rastlantısal olarak seçilen Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları üzerinden, ilgili kategoriler altında yer alan yine rastlantısal seçilmiş örnek temalar üzerinden hesaplamalar yapılmış güvenilirlik formülü değerleri verilmiştir. Toplam güvenilirlik % 90 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1.
Veri Analizi Güvenirliği (Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Örneği)

Kategoriler	MH Güvenirlik Formülü Değerleri		
		Türkiye	İran
<i>Görsel Öğelerin Tasarımı</i>	Resimleme (Türkiye 126; İran 86)	MH: $124/(124+2) = 0,98$	MH: $83/(83+3) = 0,96$
1.Mesajın metin içeriğine uygunluğu	Fotoğraf (Türkiye 10; İran 90)	MH: $9/(9+1) = 0,90$	MH: $84/(84+6) = 0,98$
2.Görsellerin estetik beğeniye güçlendirici biçimde tasarlanması	Resimleme (Türkiye 126; İran 86)	MH: $105/(105+21) = 0,83$	MH: $68/(68+18) = 0,79$
	Fotoğraf (Türkiye 10; İran 90)	MH: $7/(7+3) = 0,70$	MH: $71/(71+19) = 0,78$
<i>Sayfa Tasarımı</i>			
21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması	Sayfa sayısı (Türkiye 200; İran 77)	MH: $172/(172+28) = 0,86$	MH: $76/(76+1) = 0,99$
<i>Kapak Tasarımı</i>			
30. Kapağın estetik ve albenili olması	Kitap Sayısı (Türkiye 1; İran 1)	MH: $1/(1+0) = 1,00$	MH: $1/(1+0) = 1,00$
Genel uyum		0,90	

Araştırmanın güvenirliliğini artırmak için incelenen her ders kitabı için “sayfa tasarımı” ilkelerine uymayan sayfa numaralarının verildiği tablolar hazırlanmıştır, makalenin sayfa sayısını artıracak düşüncesiyle üç tablonun tamamına yer verilememiştir. Tablo 2’de Matematik ders kitabına ilişkin bir örnek görülmektedir.

Tablo 2.

Türkiye’deki İran’daki 3.Sınıf Matematik Ders Kitaplarında Sayfa Tasarımı İlkelerine Uymayan Sayfa Numaraları

Tema	Türkiye (sayfa sayısı=284)		İran (sayfa sayısı=151)	
	Yok		Yok	
	Sayfa Numarası		Sayfa Numarası	
18. Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi	20, 60, 71, 92, 101, 102, 107, 112, 151		-	
19.Yerleştirmede hareketliliğin sağlanması,	29, 38, 50, 51		-	
21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması	20, 23, 32, 71, 72, 79, 107, 122, 151, 169, 181, 183, 190, 201, 217, 245, 254, 267, 273, 274		-	
22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi	10, 11, 68, 69, 112, 113, 158, 159, 200, 201, 206, 207, 242, 243	4, 5, 6, 7, 24, 25, 42, 43, 78, 79, 132, 133		

Bulgular

Bu bölümde Türkiye ve İran’daki ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri bakımından incelenmesine yönelik bulguları, araştırma soruları doğrultusunda karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Türkiye ve İran'daki Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarımları

Görsel Öğelerin Tasarımı

Tablo 3'te Türkiye'deki 3.sınıf Hayat Bilgisi ve İran'daki 3.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğeler, Resimleme (illüstrasyon) ve Fotoğraf olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir. Bu görsel öğelerin tasarım ilkelerine uygunluğuna ilişkin bulgular tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.

Türkiye'deki 3.Sınıf Hayat Bilgisi ve İran'daki 3.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Öğelerin Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Görsel Öğelerin Tasarımı)	Türkiye(136)				İran(176)			
	Resimleme(n=126)		Fotoğraf(n=10)		Resimleme(n=86)		Fotoğraf(n=90)	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
1. Mesajın metin içeriğine uygun verilmiş olması	123(97,66)	3(2,38)	9(90)	1(10)	86(100)	0(0)	88(97,77)	2(2,22)
2. Görsellerin estetik beğeniği güçlendirici biçimde tasarlanması	67(53,17)	59(46,82)	7(70)	3(30)	84(97,67)	2(2,32)	32(35,55)	58(64,44)
3. Resimlemelerde desenin sağlam olması	115(91,26)	11(8,73)	-	-	86(100)	0(0)	-	-
4. Görsellerin yalın ve basit olması	116(92,06)	10(7,93)	9(90)	1(10)	86(100)	0(0)	66(73,33)	24(26,66)
5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması	114(90,47)	12(9,52)	10(100)	0(0)	85(98,83)	1(1,16)	73(81,11)	17(18,88)
6. Görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu	126(100)	0(0)	10(100)	0(0)	86(100)	0(0)	90(100)	0(0)
7. Görsel öğelerin renkli olması ancak çok sayıda renk kullanılmaması	101(80,15)	25(19,84)	10(100)	0(0)	83(96,51)	3(3,48)	87(96,66)	3(3,33)
8. Görsellerin tasarımında bütünlük (birlik) ilkesine uyulmuş olması	124(98,41)	2(1,58)	10(100)	0(0)	86(100)	0(0)	90(100)	0(0)
9. Çizgilerin (yön duygusu ve hareket gibi) amaca uygun kullanılması	118(93,65)	8(6,34)	10(100)	0(0)	86(100)	0(0)	90(100)	0(0)
10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması	54(42,85)	72(57,14)	8(80)	2(20)	37(43,02)	49(56,97)	39(43,33)	51(56,66)
11. Görsellerin tasarımında asimetrik denge kullanılması	70(55,55)	56(44,44)	2(20)	8(80)	50(58,13)	36(41,86)	52(57,77)	38(42,22)
12. Görsellerde alan kullanımına (boşluk doluluk) dikkat edilmesi	124(98,41)	2(1,58)	10(100)	0(0)	86(100)	0(0)	89(98,88)	1(1,11)

Tablo 3 devam ediyor.

13. Rengin amaca, mesaja uygun kullanılması	121(96,03)	5(3,96)	10(100)	0(0)	84(97,67)	2(2,32)	85(94,44)	5(5,55)
14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması	73(57,93)	53(42,06)	7(70)	3(30)	82(95,34)	4(4,65)	30(33,33)	60(66,66)
15. Görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılması	124(98,41)	2(1,58)	10(100)	0(0)	86(100)	0(0)	90(100)	0(0)

Tablo 3'e bakıldığında *Türkiye'deki Hayat Bilgisi ders kitabının* 136 görsel öğeden oluştuğu, bunlardan 126'sının resimleme ve 10'unun fotoğraf olduğu görülmektedir. Resimlemelerde '2. Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması' ilkesine yarıya yakın oranda uyulmamış olması dikkati çekmektedir. Kısmen uyulmamış ilkeler ise '7. Görsel öğelerin renkli olması ancak çok sayıda renk kullanılmaması', '14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması' ilkeleridir. Fotoğraflarda da aynı şekilde kısmen uyulmamış ilkeler '2. Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması', '14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması' ilkeleridir. Diğer görsel öğe ilkelerine ise %90 ve üzeri oranında uyulduğu söylenebilir. Fotoğraf ve resimleme karşılaştırıldığında; fotoğrafların resimlemelere göre, görsel öğelerin tasarımı ilkelerine daha uygun olduğu görülmektedir. '10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması' ve '11. Görsellerin tasarımında asimetrik denge kullanılması' ilkelerine bakıldığında da her iki dengenin de hem resimlemelerde hem de fotoğraflarda birbirine yakın oranlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum doğal karşılanabilir. Doğal karşılanmayan genellikle simetrik dengenin asimetrik dengeden daha fazla kullanımınıdır ki tablo da böyle bir sonuçla karşılaşmamıştır.

Tablo 3'e bakıldığında *İran'daki Sosyal Bilgiler ders kitabı* 176 görsel öğeden oluşmaktadır. Bunlardan 86'sı resimleme, 90'ı fotoğraftır. Resimlemelerin hemen hemen hepsinde %90 ve üzerinde oranlarda görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyulduğu görülmektedir. Fotoğraflarda ise dikkati çeken '2. Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması' ilkesine % 64,44; '14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması' %66,66; oranında uyulmadığının gözlenmesidir. '4. Görsellerin yalın ve basit olması' ve '5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili kullanılması' ilkelerine ise kısmen uyulmamıştır. 'Görsel öğelerde simetrik ve asimetrik dengenin kullanımı'da Türkiye'deki kitaplarda olduğu gibi, hem resimlemelerde hem de fotoğraflarda birbirine yakın oranlardadır. Fotoğraf ve resimleme karşılaştırıldığında; resimlemelerin fotoğraflara göre, görsel öğelerin tasarımı ilkelerine daha uygun olduğu görülmektedir.

Türkiye ve İran Karşılaştırıldığında, Türkiye'deki Hayat Bilgisi ders kitabında resimleme; İran'daki Sosyal Bilgiler ders kitabında ise fotoğraf daha çok kullanılmıştır. Türkiye'deki ders kitaplarında ağırlıklı olarak resimlemelerde ve İran'da ise fotoğraflarda uyulmamış ilkeler bulunmaktadır. İran'daki Sosyal Bilgiler ders kitabı resimlemeleri, Görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyma bakımından Türkiye'deki Hayat Bilgisi ders kitabı resimlemelerinden daha başarılıdır. Fotoğraflarda ise Türkiye'deki Hayat Bilgisi fotoğrafları, İran'daki Sosyal Bilgiler fotoğraflarından daha başarılıdır. Genel olarak bakıldığında, Görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyum bakımından İran'daki Sosyal Bilgiler kitabının Türkiye'deki Hayat Bilgisi kitabından daha başarılı olduğu söylenebilir.

Sayfa Tasarımı

Tablo 4'de Türkiye'deki 3.sınıf Hayat Bilgisi ve İran'daki 3.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının sayfa tasarım ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.
Türkiye’deki 3.Sınıf Hayat Bilgisi ve İran’daki 3.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sayfa Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Sayfa Tasarımı)	Türkiye (sayfa sayısı=200)		İran (sayfa sayısı=77)	
	Var	Yok	Var	Yok
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
16. Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması	200(100)	0(0)	77(100)	0(0)
17. Görsel öğelerin okuma akışını engellemeyecek biçimde yerleştirilmiş olması	196(98)	4(2)	76(98,7)	1(1,31)
18. Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi	200(100)	0(0)	77(100)	0(0)
19. Görsel öğelerin yerleştirilmesinde hareketin sağlanması, monotonluktan uzak durulması	199(99,5)	1(0,5)	71(92,2)	6(7,79)
20. Görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer alması	200(100)	0(0)	77(100)	0(0)
21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması	175(87,5)	25(12,5)	77(100)	0(0)
22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi	186(93)	14(7)	61(79,22)	16(20,77)
23. Sayfa numarasının bağımsız, sayfa tasarımına uyumlu biçimde tasarlanmış olması	200(100)	0(0)	77(100)	0(0)

Tablo 4’e bakıldığında *Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitabı* 200 sayfadan oluşmaktadır. İlkeler arasında en fazla ‘21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması’ ilkesine uyulmadığı görülmektedir. Diğer sayfa tasarımı ilkelerine ise %90 ve üzeri oranında uyulduğu söylenebilir. *İran’daki Hayat Bilgisi ders kitabı* 77 sayfadan oluşmaktadır. İlkeler arasında ‘22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi’ ilkesine kısmen uyulmadığı görülmektedir. Bu ilke aynı zamanda (%20,77) oranla en fazla uyulmayan ilkedir. Diğer sayfa tasarımı ilkelerine ise %90 ve üzeri oranında uyulduğu söylenebilir. *Türkiye ve İran Karşılaştırıldığında*, genel olarak Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitabı sayfa tasarımında, İran’daki Sosyal Bilgiler ders kitabından daha başarılıdır.

Kapak Tasarımı

Tablo 5’te Türkiye’deki 3.sınıf Hayat Bilgisi ve İran’daki 3.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının kapak tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 5.
Türkiye’deki 3.Sınıf Hayat Bilgisi ve İran’daki 3.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının
Kapak Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Kapak Tasarımı)	Türkiye		İran	
	Var	Yok	Var	Yok
24. Kapak tasarımının içerik ile ilişkili olması	✓		✓	
25. Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması	✓		✓	
26. Sırt yazısının yukarıdan aşağıya doğru yazılması	✓		✓	
27. Dış ve iç kapak bilgilerinin tam olması	✓		✓	
28. Kapaktaki yazı karakterlerinin birbiri ile uyumlu ve yalın olması	✓		✓	
29. Ön, arka ve sırt kısmının bütünlük içinde tasarlanmış olması	✓		✓	
30. Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması	✓		✓	

Kapak tasarımı teması ile ilgili ilkelere bakıldığında, Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitabının ‘Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması’ ilkesine uymadığı; İran’daki Sosyal Bilgiler ders kitabının ise tüm ilkelere uyduğu görülmektedir. Genel olarak İran Sosyal Bilgiler kitabının, kapak tasarımında Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitabından daha başarılı olduğu söylenebilir.

Türkiye ve İran’daki Fen Bilimleri ve Ampirik Bilimler Ders Kitaplarının Görsel Tasarımları Görsel Öğelerin Tasarımı

Tablo 6’da Türkiye’deki 3.sınıf Fen Bilimleri ve İran’daki 3.sınıf Ampirik Bilimler ders kitaplarının görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 6.
Türkiye’deki 3.Sınıf Fen Bilimleri ve İran’daki 3.Sınıf Ampirik Bilimler Ders Kitaplarının
Görsel Öğelerin Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Görsel Öğelerin Tasarımı)	Türkiye (291)				İran (253)			
	Resimleme(n=158)		Fotoğraf(n=133)		Resimleme(n=20)		Fotoğraf(n=233)	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
1.Mesajın metin içeriğine uygun verilmiş olması	158(100)	0(0)	133(100)	0(0)	20(100)	0(0)	231(99,14)	2(0,85)
2. Görsellerin estetik beğeniği güçlendirici biçimde tasarlanması	73(46,20)	85(53,79)	89(66,91)	44(33,08)	17(85)	3(15)	218(93,56)	15(6,43)

Tablo 6 devam ediyor.

3. Resimlemelerde desenin sağlam olması	135(85,44)	23(14,55)	-	-	18(90)	2(10)	-	-
4. Görsellerin yalın ve basit olması	144(91,13)	14(8,86)	128(96,24)	5(3,75)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)
5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması	116(73,41)	42(26,58)	93(69,92)	40(30,07)	19(95)	1(5)	226(96,99)	7(3)
6. Görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu	158(100)	0(0)	133(100)	0(0)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)
7. Görsel öğelerin renkli olması ancak çok sayıda renk kullanılmaması	151(95,56)	7(4,43)	133(100)	0(0)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)
8. Görsellerin tasarımında bütünlük (birlik) ilkesine uyulmuş olması	153(96,83)	5(3,16)	131(98,49)	2(1,50)	19(95)	1(5)	233(100)	0(0)
9. Çizgilerin (yön duygusu ve hareket gibi) amaca uygun kullanılması	156(98,73)	2(1,26)	132(99,24)	1(0,75)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)
10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması	62(39,24)	96(60,75)	57(42,85)	76(57,14)	8(40)	12(60)	83(35,62)	150(64,37)
11. Görsellerin tasarımında asimetrik denge kullanılması	96(60,75)	62(39,24)	76(57,14)	57(42,85)	12(60)	8(40)	150(64,37)	83(35,62)
12. Görsellerde alan kullanımına (boşluk doluluk) dikkat edilmesi	158(100)	0(0)	133(100)	0(0)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)
13. Rengin amaca, mesaja uygun kullanılması	151(95,56)	7(4,43)	133(100)	0(0)	19(95)	1(5)	233(100)	0(0)
14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması	93(58,86)	65(41,13)	89(66,91)	44(33,08)	19(95)	1(5)	214(91,84)	19(8,15)
15. Görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılması	158(100)	0(0)	133(100)	0(0)	20(100)	0(0)	233(100)	0(0)

Tablo 6'ya bakıldığında *Türkiye'deki Fen Bilimleri ders kitabının* 291 görsel öğeden oluştuğu, bunlardan 158'inin resimleme ve 133'nün fotoğraf olduğu görülmektedir. Resimlemelerde '2. Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması' ilkesine %50'nin üstünde uyulmamış olması dikkati çekmektedir. Kısmen uyulmamış ilkeler ise '5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması' ve '14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması' ilkeleridir. Fotoğraflarda kısmen uyulmamış ilkeler '2. Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması', '5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması' ve '14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması' ilkeleridir. '10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması' ve '11. Görsellerin tasarımında asimetrik denge kullanılması' ilkelerine bakıldığında, hem resimlemede hem fotoğrafta her iki dengenin de birbirine

yakın oranlarda kullanıldığı görülmektedir. Fotoğraf ve resimlemeler karşılaştırıldığında; fotoğrafların resimlemelere göre, görsel öğelerin tasarımı ilkelerine daha uygun olduğu görülmektedir.

İran'daki Ampirik Bilimler ders kitabı 253 görsel öğeden oluşmaktadır. Bunlardan 20'si resimleme, 233'ü fotoğraftır. Resimlemelerde '2. Görsellerin estetik beğeniye güçlendirici biçimde tasarlanmış olması' ilkesine kısmen uyulmadığı görülmektedir. Diğer görsel öğe ilkelerine ise %90 ve üzeri oranında uyulduğu söylenebilir. Fotoğraflarda uyulmamış ilke oranı oldukça azdır. Fotoğrafların hemen hemen hepsinde %90 ve üzerinde oranla görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyduğu görülmektedir. 'Görsel öğelerde simetrik ve asimetrik dengenin kullanımı'da hem resimlemede hem fotoğrafta Türkiye'deki kitaplarda olduğu gibi birbirine yakın oranlardadır. Fotoğraf ve resimleme karşılaştırıldığında; fotoğrafların resimlemelere göre, görsel öğelerin tasarımı ilkelerine daha uygun olduğu görülmektedir.

Türkiye ve İran Karşılaştırıldığında, Türkiye'deki Fen Bilimleri kitabında resimleme fotoğraftan daha çok kullanılmıştır. İran'daki Ampirik Bilimler kitabında ise resimleme yerine fotoğraf daha çok tercih edilmiştir. İki ülkenin Fen Bilimleri, Ampirik Bilimler ders kitapları görsel öğelerin tasarımı ilkelerine göre karşılaştırıldığında Türkiye'de hem resimlemelerde hem fotoğraflarda uyulmamış ilkeler bulunmaktadır. İran'daki Ampirik Bilimler ders kitabı resimlemeleri ve fotoğraflarının Görsel öğelerin tasarım ilkeleri bakımından Türkiye'deki Fen Bilimleri ders kitabındakilerden daha başarılıdır. İran Ampirik Bilimler kitabındaki fotoğraf kullanım oranı Türkiye'den fazladır. Genel olarak görsel öğelerin tasarımında Ampirik Bilimler ve Fen Bilimleri ders kitabının fotoğrafları resimlemelerinden daha başarılıdır.

Sayfa Tasarımı

Tablo 7'de Türkiye'deki 3.sınıf Fen Bilimleri ve İran'daki 3.sınıf Ampirik Bilimler ders kitaplarının sayfa tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır

Tablo 7.

Türkiye'deki 3.Sınıf Fen Bilimleri ve İran'daki 3.Sınıf Ampirik Bilimler Ders Kitaplarının Sayfa Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Sayfa Tasarımı)	Türkiye (sayfa sayısı=244)		İran (sayfa sayısı=112)	
	Var	Yok	Var	Yok
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
16. Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması	244(100)	0(0)	112(100)	0(0)
17. Görsel öğelerin okuma akışını engellemeyecek biçimde yerleştirilmiş olması	243(99,59)	1(0,40)	107(95,53)	5(4,46)
18. Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi	244(100)	0(0)	112(100)	0(0)
19. Görsel öğelerin yerleştirilmesinde hareketin sağlanması, monotonluktan uzak durulması	244(100)	0(0)	109(97,32)	3(2,67)
20. Görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer alması	243(99,59)	1(0,40)	112(100)	0(0)
21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması	219(89,75)	25(10,24)	112(100)	0(0)
22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi	244(100)	0(0)	94(83,92)	18(16,07)
23. Sayfa numarasının bağımsız, sayfa tasarımına uyumlu biçimde tasarlanmış olması	244(100)	0(0)	112(100)	0(0)

Tablo 7'ye bakıldığında *Türkiye'deki Fen Bilimleri ders kitabı* 244 sayfadan oluşmaktadır. '21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması' ilkesi %10,24 oranla tüm tabloda en fazla uyulmayan ilke olarak görülmektedir. Diğer sayfa tasarımı ilkelerine ise %99 ve üzerinde oranında uyulduğu söylenebilir. *İran'daki Ampirik Bilimler ders kitabı* 112 sayfadan oluşmaktadır. '22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi' %16,07 oranla en fazla uyulmayan ilke olarak görülmektedir. Diğer sayfa tasarımı ilkeleri ise %95 ve üzerinde oranında uyulduğu söylenebilir.

Türkiye ve İran karşılaştırıldığında, genel olarak sayfa tasarımında Türkiye'deki Fen Bilimleri ders kitabı, İran Ampirik Bilimler ders kitabından daha başarılıdır.

Kapak Tasarımı

Tablo 8'de Türkiye'deki 3.sınıf Fen Bilimleri ve İran'daki 3.sınıf Ampirik Bilimler ders kitaplarının kapak tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 8.
Türkiye 3.Sınıf Fen Bilimleri ve İran 3.Sınıf Ampirik Bilimler Ders Kitaplarının Kapak Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Kapak Tasarımı)	Türkiye		İran	
	Var	Yok	Var	Yok
24. Kapak tasarımının içerik ile ilişkili olması	✓		✓	
25. Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması		✓	✓	
26. Sırt yazısının yukarıdan aşağıya doğru yazılması	✓		✓	
27. Dış ve iç kapak bilgilerinin tam olması	✓		✓	
28. Kapaktaki yazı karakterlerinin birbiri ile uyumlu ve yalın olması	✓		✓	
29. Ön, arka ve sırt kısmının bütünlük içinde tasarlanmış olması	✓		✓	
30. Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması	✓		✓	

Kapak tasarımı kategorisi ile ilgili ilkelere bakıldığında, Türkiye'deki Fen Bilimleri kitabında 'Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması' ilkesine uyulmadığı; İran'daki Ampirik Bilimler ders kitabında ise tüm ilkelere uyulduğu görülmektedir. Genel olarak İran'daki Ampirik Bilimler ders kitabı, kapak tasarımında Türkiye'deki Fen Bilimleri ders kitabından daha başarılıdır.

Türkiye ve İran'daki Matematik Ders Kitaplarının Görsel Tasarımlarına İlişkin Bulgular **Görsel Öğelerin Tasarımı**

Tablo 9'da Türkiye'deki 3.sınıf Matematik ve İran'daki 3.sınıf Matematik ders kitaplarının görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 9.
Türkiye’deki 3.Sınıf Matematik ve İran’daki 3.Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Görsel Öğelerin Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Görsel Öğelerin Tasarımı)	Türkiye (272)				İran (161)			
	Resimleme(n=262)		Fotoğraf(n=10)		Resimleme(n=108)		Fotoğraf(n=53)	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)	f(%)
1. Mesajın metin içeriğine uygun verilmiş olması	250(95,41)	12(4,58)	10(100)	0(0)	95(87,96)	13(12,03)	48(90,56)	5(9,43)
2. Görsellerin estetik beğeniği güçlendirici biçimde tasarlanması	221(84,35)	41(15,64)	9(90)	1(10)	107(99,07)	1(0,92)	50(94,33)	3(5,66)
3. Resimlemelerde desenin sağlam olması	254(96,94)	8(3,05)	-	-	108(100)	0(0)	-	-
4. Görsellerin yalın ve basit olması	253(96,56)	9(3,43)	10(100)	0(0)	100(92,59)	8(7,40)	45(84,90)	8(15,09)
5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması	243(92,74)	19(7,25)	10(100)	0(0)	93(86,11)	15(13,88)	45(84,90)	8(15,09)
6. Görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu	262(100)	0(0)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	53(100)	0(0)
7. Görsel öğelerin renkli olması ancak çok sayıda renk kullanılmaması	246(93,89)	16(6,10)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	51(96,22)	2(3,77)
8. Görsellerin tasarımında bütünlük (birlik) ilkesine uyulmuş olması	255(97,32)	7(2,67)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	52(98,11)	1(1,88)
9. Çizgilerin (yön duygusu ve hareket gibi) amaca uygun kullanılması	262(100)	0(0)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	53(100)	0(0)
10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması	104(39,69)	158(60,30)	5(50)	5(50)	37(34,25)	71(65,74)	14(26,41)	39(73,58)
11. Görsellerin tasarımında asimetric denge kullanılması	158(60,30)	104(39,69)	5(50)	5(50)	71(65,74)	37(34,25)	39(73,58)	14(26,41)
12. Görsellerde alan kullanımına (boşluk doluluk) dikkat edilmesi	262(100)	0(0)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	53(100)	0(0)
13. Rengin amaca, mesaja uygun kullanılması	260(99,23)	2(0,76)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	53(100)	0(0)
14. Rengin estetik ve uyumlu kullanılması	234(89,31)	28(10,68)	9(90)	1(10)	108(100)	0(0)	51(96,22)	2(3,77)
15. Görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılması	262(100)	0(0)	10(100)	0(0)	108(100)	0(0)	53(100)	0(0)

Tablo 9’a bakıldığında *Türkiye’deki Matematik ders kitabının* 272 görsel öğeden oluştuğu, bunlardan 262’si resimleme ve 10’unun fotoğraf olduğu görülmektedir. Resimlemelerde ‘2. Görsellerin estetik beğeniği güçlendirici biçimde tasarlanmış olması’ ilkesine kısmen uyulmamıştır. Bu ilke ayrıca %15,67 oranla en fazla uyulmayan ilke olarak görülmektedir. Görsel öğelerin tasarımı ilkelerinden diğerlerine %89 ve üzerinde oranla uyulmuştur. ‘10.11. Görsellerin tasarımında simetrik ve asimetric denge kullanılması’ ilkelerine bakıldığında her iki dengenin de birbirine yakın oranlarda kullanıldığı

görülmektedir. Fotoğrafların hemen hemen hepsinde %90 ve üzerinde oranlarda görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyulduğu görülmektedir. Fotoğraf ve resimleme karşılaştırıldığında; fotoğrafların resimlemelere göre, görsel öğelerin tasarımı ilkelerine daha uygun olduğu görülmektedir. ‘10. Görsellerin tasarımında simetrik denge kullanılması’ ve ‘11. Görsellerin tasarımında asimetrik denge kullanılması’ ilkelerine bakıldığında da her iki dengenin de %50 oranlarda kullanıldığı görülmektedir.

İran’daki Matematik ders kitabı 161 görsel öğeden oluşmaktadır. Bunlardan 108’i resimleme, 53’ü fotoğraftır. Resimlemelerin hepsinde %80 ve üzerinde oranlarda görsel öğelerin tasarım ilkelerine uyulduğu görülmektedir. Görsel öğelerde asimetrik dengenin kullanım oranı simetrik dengeden daha fazladır. Bu istenilen bir sonuçtur; çünkü asimetrik denge tasarımda ilgi uyandırmaktadır. Fotoğraflarda ‘4. Görsellerin yalın ve basit olması’ ve ‘5. Görsel öğelerde vurgulamanın etkili olması’ ilkelerine ise kısmen uyulmamıştır.

Türkiye ve İran karşılaştırıldığında, her iki Matematik kitabında da resimleme fotoğraftan daha çok kullanılmıştır. Türkiye’de resimlemelerde, İran’da ise fotoğraflarda uyulmamış ilkeler bulunmaktadır. Hem Türkiye’deki hem İran’daki Matematik kitapları’nda araştırmada incelenen diğer ders kitaplarına oranla görsel öğelerin tasarımında uyulmamış ilke oranı oldukça azdır. İran’daki Matematik ders kitabı resimlemeleri görsel öğelerin tasarımı ilkeleri bakımından Türkiye’deki Matematik resimlemelerinden daha başarılıdır. Fotoğraflarda ise Türkiye’deki Matematik fotoğrafları, İran Matematik fotoğraflarından daha başarılıdır. İran’daki Matematik kitabındaki fotoğraf kullanım oranı Türkiye’den fazladır.

Sayfa Tasarımı

Tablo 10’da Türkiye’deki 3.sınıf Matematik ve İran’daki 3.sınıf Matematik ders kitaplarının sayfa tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 10.

Türkiye’deki 3.Sınıf Matematik ve İran’daki 3.Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Sayfa Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Sayfa Tasarımı)	Türkiye (sayfa sayısı=284)		İran (sayfa sayısı=151)	
	Var f(%)	Yok f(%)	Var f(%)	Yok f(%)
16. Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması	284(100)	0(0)	151(100)	0(0)
17. Görsel öğelerin okuma akışını engellemeyecek biçimde yerleştirilmiş olması	284(100)	0(0)	151(100)	0(0)
18. Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi	275(96,83)	9(3,16)	151(100)	0(0)
19. Görsel öğelerin yerleştirilmesinde hareketin sağlanması, monotonluktan uzak durulması	280(98,59)	4(1,4)	151(100)	0(0)
20. Görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer alması	284(100)	0(0)	151(100)	0(0)
21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması	264(92,95)	20(7,04)	151(100)	0(0)
22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi	270(95,07)	14(4,92)	139(92,05)	12(7,94)
23. Sayfa numarasının bağımsız, sayfa tasarımına uyumlu biçimde tasarlanmış olması	284(100)	0(0)	151(100)	0(0)

Tablo 10'a bakıldığında *Türkiye'deki Matematik ders kitabı* 284 sayfadan oluşmaktadır. İlkelerin hemen hemen hepsinde %90 ve üzerinde oranlarda sayfa tasarımı ilkelerine uyulduğu görülmektedir. İlkeler arasında '21. Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması' ilkesi %7,04 oranla en fazla uyulmayan ilkedir. *İran'da kullanılan Matematik ders kitabı* 151 sayfadan oluşmuştur. '22. Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi' ilkesi %7,04 oranla uymayan tek ilkedir. Diğer İlkelerin hepsinde %100 oranlarda sayfa tasarım ilkelerine uyulduğu görülmektedir. *Türkiye ve İran karşılaştırıldığında*, genel olarak İran'daki Matematik kitabı sayfa tasarımında, Türkiye'deki Matematik kitabından daha başarılıdır.

Kapak Tasarımı

Tablo 11'de Türkiye'deki 3.sınıf Matematik ve İran'daki 3.sınıf Matematik ders kitaplarının kapak tasarımı ilkelerine uyumuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 11.

Türkiye'deki 3.Sınıf Matematik ve İran'daki 3.Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Kapak Tasarımı İlkelerine Uyum Durumu

Tema (Kapak Tasarımı)	Türkiye		İran	
	Var	Yok	Var	Yok
24. Kapak tasarımının içerik ile ilişkili olması		✓	✓	
25. Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması		✓		✓
26. Sırt yazısının yukarıdan aşağıya doğru yazılması	✓		✓	
27. Dış ve iç kapak bilgilerinin tam olması	✓		✓	
28. Kapaktaki yazı karakterlerinin birbiri ile uyumlu ve yalın olması	✓		✓	
29. Ön, arka ve sırt kısmının bütünlük içinde tasarlanmış olması	✓		✓	
30. Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması		✓	✓	

Kapak tasarımı kategorisi ile ilgili ilkelere bakıldığında, Türkiye'deki Matematik ders kitabında 'Kapak tasarımının içerik ile ilişkili olması', 'Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması' ve 'Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması' ilkesine uyulmadığı; İran'daki Matematik ders kitabında ise yalnızca 'Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması' ilkesine uyulmadığı görülmektedir. Genel olarak İran'daki Matematik kitabı kapak tasarımında Türkiye'deki Matematik kitabından daha başarılıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma için seçilen ders kitaplarının incelenmesinde, görsel öğelerin tasarımı, sayfa tasarımı ve kapak tasarımını içeren görsel tasarım ilkeleri ele alınmıştır. *Görsel öğelerin tasarımı* incelemesinde ders kitaplarında bulunan resimlemeler ve fotoğraflar ayrı ayrı incelenmiştir. Kitaplardaki resimlemeler veya görsellerin okuru motive etmek, yaratıcılığını ortaya çıkarmak, zihinsel yapı iskelesini oluşturmaya destek vermek, estetik beğenilerini güçlendirmek, çocukların dilini ve okuryazarlığını teşvik etmek gibi çeşitli yararları bulunmaktadır (Fang, 1996). Ek olarak, içeriğin görsel öğelerle desteklenmesi öğrencinin kavrama ve hatırlama seviyesini artırmaktadır. Araştırmalara göre görsel ve metin içeren mesajlar, kodlanılan bilginin ayrıştırılması ve hatırlanmasının güç olduğu durumlarda öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır (Beck, 1991).

Türkiye'deki ders kitaplarında değerlendirilen her üç kitapta da resimleme kullanım oranı fotoğraftan daha fazladır. Ancak resimlemeler tasarım ilkeleri bakımında fotoğraflar kadar başarılı değildir. İran'da ise tam tersine fotoğraf kullanım oranı resimlemeden daha fazladır. Sayıları

fotoğraflardan az da olsa İran'daki resimlemeler, Türkiye'deki ders kitaplarındaki resimlemelerden tasarım ilkeleri bakımından daha başarılıdır. Bu durum İran'da ders kitabı için çalışan illüstratörlerin profesyonel olduğunu düşündürmektedir. Fotoğraflar ise genelde resimlemeler kadar başarılı değildir. Fotoğrafların çekimlerinde amatör kameramanlar ile çalışıldığı düşünülmektedir. Türkiye'deki ders kitaplarındaki fotoğraflar daha az sayıda ve ilkeler bakımından daha az sorunlu bulunmuştur. İllüstrasyon ya da resimleme; bir metni tasvir eden, yorumlayan, açıklayan çizimler olarak tanımlanabilir. Resimlemenin bir niyet, bir mesaj kaygısı taşıması yanında yalınlaştırma ve detaylandırma imkanı vermesinden dolayı daima hitap ettiği bir hedef kitlesi vardır. Hedef kitlenin yaş grubu düştüğünde, resimlemeler kolayca anlaşılabilmesi yönünden artı değer kazanmaktadır. Bu nedenle ilköğretim ders kitaplarında öğretim amaçlı kullanılan görsel öğeler arasında fotoğraf yerine resimleme kullanılması önerilmektedir. Çünkü, genellikle müdahale edilmemiş doğal fotoğraflarda gereksiz detaylar bulunmaktadır (Alpan, 2004). Fotoğraflarda rastlanan detayların anımsamayı ve odaklanmayı engellediği öne sürülmektedir. Yalınlık ve basitlik ilkesine uygun fotoğraf çekmek biraz güçtür. Örneğin bir odayı temizlemek için işbirliği yapan bir ailenin konu alındığı bir fotoğrafta, figürlerin giysilerinde bulunan desenler, halının deseni, odada bulunan mobilyanın ya da diğer eşyaların renginin göz alıcı olması vb. ayrıntıların bulunması yalınlık ve basitlik ilkesine aykırı olduğu için, öğrencinin temizlikte işbirliği mesajını yakalaması güçtür. Fotoğrafta dikkati çekecek çok sayıda öğe bulunmaktadır. Oysa resimlemede istenilen mesajı basit bir çizimle öne çıkarmak daha kolaydır. Yiğit'in (2010) ilköğretim Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi ve Müzik kitaplarında kullanılan resimlemeleri ve sayfa tasarımlarını öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında fotoğraf kullanımına ilişkin farklı bir bakış açısı vardır. Öğretmenlere fotoğraf ile resimlemenin yeri ve önemi sorulduğunda; resimlemenin göz ardı edilmeyeceğini vurgulayarak fotoğrafların daha önemli olduğu kanısına varmışlardır. Fotoğrafın, çizilmiş resimlere tercih edilmesinin sebebi çizilmiş resimlerin kalitesinin düşük olması ve bunun sonucu olarak anlamayı güçleştirmesi olarak açıklanmıştır. Aynı araştırmada, bir öğretmen ders kitaplarında genellikle tekdüze ve basmakalıp ağaçlar, bulutlar çizildiğini bunların yerine fotoğraf kullanmanın daha iyi olacağını, ayrıca böyle resimlemelerin çocuğun yaratıcılığını öldürdüğü düşüncesinde (s.108) olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'deki ve İran'daki ders kitaplarında görsel öğeler olarak hem resimleme hem fotoğrafta 'Görsellerin estetik beğeniyi güçlendirici biçimde tasarlanmış olması' çoğunlukla uyulmayan ilkedir. Bu sonuç görsellerden öğrenmeyi içeren özellikle temel eğitimin ilk yıllarını kapsayan ders kitaplarının tasarım sürecinde, görsel kullanımında öğrencinin estetik beğenisini güçlendirebilecek sanatsal ve estetik etkiyi oluşturabilecek profesyonel illüstratörler, fotoğrafçı veya grafik tasarımcılardan destek alınmamış olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan Türkiye'de Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, ders kitabı hazırlığında dikkate alınan nitelikleri şöyle özetlemektedir: a) İçerik, b) Dil-anlatım ve üslup, c) Öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme d) Teknik tasarım ve düzenleme. Bunlardan «Teknik tasarım ve düzenleme» başlığı altında yapılan açıklama şudur: «Görsel ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yapılır» (TTKB, 2019, s.7). Bu açıklamada ders kitaplarının görsel tasarımının nasıl olması gerektiği çok açık değildir. Ders kitapları öğrencinin estetik beğenisini güçlendirecek biçimde tasarlanmalıdır. Diğer deyişle öğrencinin gelişim özellikleri yanında estetik kaygıya özen gösterilmelidir. Reuter (2007), dijital kitaplardan seçilen çocuk kitapları üzerinden çocukların estetik ilgi düzeylerini değerlendirmiştir. Çalışmaya katılan çocukların dörtte üçü kitapların içerik boyutunda resimlemelere ve kitap kapaklarına en az bir kez değinmiştir. Bu bulgu da çocukların estetik olarak tasarlanmış görsellerden etkilendiklerini göstermektedir. Baş ve İnan-Yıldız (2014), Türkçe ders kitaplarındaki resim-metin ilişkisini sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirmişlerdir. Öğretmenler, ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki resimleri öğrencileri sanatsal beğeniyeye sahip bireyler yetişmelerine yardımcı olma bakımından yetersiz bulmuşlardır. Ders kitaplarında resimlemelerin özel bir yeri vardır. Özellikle ilköğretim öğrencileri, okuma alışkanlığı edinme sürecinde olduklarından, kitaplarda yer alan resimlerin okumaya yönelik tutumları etkilemesi olasıdır. Ders kitaplarındaki resimlerin estetik ve sanatsal nitelikleri, okuma kültürünün desteklemesine ve öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmasına yardımcı olacaktır (Karadağ 2013).

İşcan (2004) 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilere estetik beğeni kazandırmadaki rolünü araştırmıştır. Estetik ölçütler ışığında metin-resim ilişkileri göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmede, resimlemelerin estetik açısından edebi metinleri desteklemekte yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’deki ve İran’daki ders kitaplarında hem resimleme hem fotoğrafta ‘Görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu’ ilkesine tamamen uyduğu görülmektedir. Bu sonuç, Subaşı’nın (2019) Türkiye ve İran’da okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutunu karşılaştırmalı olarak ele aldığı araştırma sonucu ile örtüşmektedir. Bu sonuç ile farklılık gösteren araştırma sonuçları da şöyledir: Arslan (2008) ilköğretim birinci sınıf Matematik, Türkçe ve Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki resimlemeleri öğretmenlerin görüşleri ile değerlendirmiştir. Öğretmenler, resimleri öğrenci seviyesine uygun bulmamışlardır. Çakır (2006), ders kitaplarının görsel özellikleri ile ilgili çalışmasında, ilköğretim dördüncü sınıf matematik ders kitaplarında kullanılan grafik, fotoğraf, biçim gibi görsel öğeleri incelemiş, sonuçta öğrenci düzeyine uygun olmadığını ortaya koymuştur. Yiğecioğlu’nun (2010), çalışmasında ise bazı öğretmenler kitaptaki resimleri öğrenci düzeyi açısından normal bulurlarken, bazıları düzeyin çok altında bulmuştur ve durumun çocuğun estetik beğenisini olumsuz yönde etkileyebileceğini söylemişlerdir.

İran’daki ders kitaplarında özellikle fotoğraflarda, ‘Görsel öğelerde vurgulamanın etkili kullanılması’ ve ‘Rengin estetik ve uyumlu kullanılması’ kısmen uyulmamış tasarım ilkeleridir. Aynı şekilde Subaşı (2019) Türkiye ve İran’daki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarımı ile ilgili çalışmasında; İran’a ait kitaba ilişkin “Görsel öğelerde vurgulamanın etkili kullanılması” ilkesi yetersiz bulunmuştur. Uçar’ın (2017) çalışmasında da öğretmenler Fen Bilimleri ders kitaplarının görsel tasarımına ilişkin değerlendirmelerinde aynı ilkeye uyulmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. ‘Rengin estetik ve uyumlu kullanılması’ ve “Görsel öğelerin renkli olması ve fazla sayıda renk kullanılmaması” ilkelerine de her iki ülkenin kitaplarındaki görsellerde kısmen uyulmadığı tespit edilmiştir. Hoshangabadwala’nın (2015) çalışmasında öğrenciler resimlerin renkli olmasını, ders kitaplarının kağıt kalitesinden çok daha önemli görmüşlerdir. Postigo ve López-Manjón (2019), ders kitaplarındaki imge tasarımına ilişkin çalışmalarında görsel öğelerden renk kullanımını, ana metin ve imgeler için öğretimsel ölçüt olarak görmüşlerdir. Nesnelere temsillerini veya farklı düzlemleri ayırt etmek, dikkati çekmek ve yönlendirmek için ilgili bilgilerin renkli görsellerle vurgulanmasının önemine değinmişlerdir. İran’daki ders kitaplarında hem resimleme hem fotoğrafta ‘Çizgilerin (yön duygusu ve hareket gibi) amaca uygun kullanılması’ ve ‘Görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılması’ ilkelerine tamamen uyulduğu görülmektedir. Subaşı da (2019), çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yiğecioğlu (2010) çalışmasında kitaplarda “daha çok görsel kullanma” kaygısıyla görsellerin boyutlarını küçültme yöntemine başvurulmasını eleştirmiştir. Dursun ve Eşgi (2008) aynı ilkeleri kullanarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarını (6) değerlendirdiği çalışmasında, ‘Çizgilerin amaca uygun kullanılması’ ilkesine yayınevleri tarafından uyulmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Genel olarak İran’daki ders kitapları görsel öğelerin tasarımı ilkelerine uyumda daha başarılıdır. Bu araştırma ile aynı ilkeleri kullanarak benzer bir çalışma gerçekleştiren Subaşı (2019) ders kitaplarındaki görsel öğelerin tasarımında Türkiye’deki ders kitabının İran’daki ders kitabından daha yüksek puan aldığını belirtmiştir. Bu sonuç araştırma bulguları ile tamamen farklılık göstermektedir. Zamani ve Esfahani (2006) İran, Amerika ve İngiltere Fen Bilimleri ders kitaplarında görsel öğelerin kullanımı ile ilgili bir karşılaştırma çalışması yapmıştır. Görsel öğelerin işlevsel kullanımı, çocukların yaratıcı ve sorgulayıcı yönünü besleyen kitapların ülkelere göre sıralamasına göre, başta İngiltere, sonra Amerika ve son olarak da İran gelmektedir.

Ders kitaplarının *sayfa tasarımı incelemesinde* “karşılıklı iki sayfanın ve tüm sayfaların bir bütünlük içinde ve işlevsel ve estetik olarak tasarlanması” gibi birtakım ilkeler göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre genel olarak, sayfa tasarımı ilkeleri bakımından Türkiye’deki Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri ders kitapları, İran’da ise Matematik ders kitabı başarılı bulunmuştur. ‘Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması’ ilkesi Türkiye’deki ders kitaplarında her üç kitapta da

kısmen uyulmayan, İran’da ise uyulan ilke olarak görülmektedir. Arslan (2008) ilköğretim birinci sınıf Matematik, Türkçe ve Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki resimlemelerin yerleşimine ilişkin öğretmenlerin görüşlerini incelemiştir. Öğretmenlere göre; kitaplar yazıldıktan sonra resimlemeler zorla metin aralarına sıkıştırılmış izlenimi vermektedir. Keser’in (2004) 4. sınıf Bilgisayar ders kitaplarını incelediği çalışmasındaki bulgularda aynı şekildedir. Bu bulgular araştırma bulgularını desteklemektedir. Subaşı’nın (2019) İran ve Türkiye’deki ders kitaplarını karşılaştıran çalışmasında, incelenen kitaplarda ‘Sayfa tasarımında boşlukların etkili kullanılması’ ilkesine yeterince uyulduğu düşünülmektedir.

‘Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması’ ve ‘Sayfa numarasının bağımsız, sayfa tasarımına uyumlu biçimde tasarlanmış olması’, ‘Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi’ ve ‘Görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer alması’, ilkelerine Türkiye’deki ve İran’daki ders kitaplarında çoğunlukla uyulduğu görülmektedir. Dursun ve Eşgi’nin (2008) çalışmasında Sosyal Bilgiler ders kitabında ‘Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması’ ilkesi yayınevleri tarafından dikkate alınmadığı sonucu elde edilmiştir. Doğan ve Tuğ (2017) Türkiye, ABD, Kanada, Almanya, İsveç, Finlandiya, Fransa, Japonya, Singapur, Danimarka Polonya Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutunu incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ‘Sayfa numarasının bağımsız, sayfa tasarımına uyumlu biçimde tasarlanmış olması’ ilkesine 11 ülke arasından, 9 ülkenin uymadığı ve 2 ülkenin (Kanada ve Fransa) uyduğu gözlenmiştir. Aynı çalışmada ‘Görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer alması’ ve Sayfa tasarımında bütünlük ve görsel devamlılığın sağlanmış olması’ ilkelerine ise tüm ülkelerin uyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Keser (2004) çalışmasında Bilgisayar ders kitaplarında “Kitap bütününde görsel öğelere yeterince yer verilmesi” ilkesine uyulduğunu belirtmektedir. Tam tersi olarak, Akın’ın (2015) çalışmasında ise Türkçe çalışma kitaplarındaki dil bilgisi etkinliklerinde görselliğe yeterince yer verilmediği ve bu becerinin öğretiminde görsel öğelerden faydalanılmadığı tespit edilmiştir. Tural ve arkadaşları (2017), Türkiye ve Almanya’daki Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki resim-metin uyumu incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitaplarının daha çok metin ağırlıklı olduğu, resimlere daha az yer verildiği, sayfalarda küçük boyutlu resimler ile uzun açıklayıcı metinler bulunduğu belirtilmiştir. Erol ve Kıroğlu (2012) çalışmalarında, özellikle 1.sınıf düzeyinde Hayat Bilgisi ders kitaplarında metinlerden daha fazla resimlemelere yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ders kitaplarında gereksiz derecede fazla metin kullanılmasının ders kitaplarını sıkıcı ve monoton hale getirdiğini, öğrencileri olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bulgular, ders kitaplarının tasarımında “boşlukların etkili kullanımı ve görsel öğelere yeterince yer verme” ilkelerinin önemini desteklemektedir. İran’daki ders kitaplarında ‘Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi’ ilkesi her üç kitapta da uyulmayan ilke olarak görülmektedir. Benzer olarak Subaşı da (2019), çalışmasında İran Sosyal Bilgiler ders kitabının “Karşılıklı iki sayfanın birlikte düzenlenmesi” ile ilgili tasarım ilkesine uyumun “yetersiz” olduğu görüşündedir. İran’daki kitaplarda adı geçen ilkeye her iki çalışmada da uyulmamış olması düşündürücüdür.

Ders kitaplarının *kapak tasarımının incelenmesinde*, ‘kapak tasarımının içerikle, sayfa düzeni ile uyumlu olması, kapak bilgilerinin üzerinde ve tam olması’ gibi birtakım ilkeler yer almaktadır. Türkiye’deki ders kitaplarında ‘Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması’ ve ‘Kapağın estetik ve albenili tasarlanmış olması’ uyulmayan ilkeler olarak belirlenmiştir. İran’daki ders kitaplarında ise sadece ‘Kapak tasarımının sayfa düzeni ile ilişkili olması’ ilkesine uyulmadığı görülmektedir. Bir ders kitabının kapağı, üslubu ile kitabın içeriğine gönderme yapmalı, iç sayfaların tasarımı ile uyum içinde olmalıdır. Kitabın içinde kullanılan görseller ve tipografik öğeler aynı üslup anlayışı ile kapak tasarımında da kendini göstermelidir. Benzer şekilde Dursun ve Eşgi (2008) Sosyal Bilgiler; Uluişik (2008) Matematik; Uçar ve Özerbaş (2017) Fen Bilimleri, ders kitaplarını görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirdikleri çalışmalarında ‘kitap kapağının estetik ve albenili tasarlanmış olması’ ilkesine uyulmadığını, bu yönde sorunların olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu çalışmadan farklı olarak (Kab, 2012), Türkiye’deki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının Almanya’daki Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi ders kitaplarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Almanya ve Türkiye’deki ders kitaplarının kapağındaki

görsellerin içeriği yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğan ve Tuğ'un (2017) Türkiye, diğer ülkelere yer verdiği ders kitaplarının tasarımı ile ilgili çalışmasında da, bu çalışmanın tersine Türkiye'deki Sosyal Bilgiler ders kitabının 'Kapağının içerik ve sayfa düzeniyle ilişkili olması' ilkesine tamamen uyduğu görülmüştür. Genel olarak İran'daki ders kitapları kapak tasarımı ilkelerine uyumda daha başarılıdır. Subaşı (2019) çalışmasında tam tersi sonuca ulaşmıştır. Kapak tasarımında toplam puanda Türkiye'deki ders kitabı İran'daki ders kitabından daha yüksek puan almıştır. Bunun nedeni ölçme-değerlendirme ve analiz farklılıklarından kaynaklanabilir. Subaşı'nın çalışmasında (2019), Yetersiz, uygun, oldukça uygun şeklinde üçlü derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmada ise konu alanı uzmanı olan kişiler tarafından daha keskin bir değerlendirme olan var-yok şeklinde kontrol listesi formu kullanılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre ders kitaplarının görsel tasarımına yönelik geliştirilen *öneriler* şöyledir: Ders kitaplarının görsel tasarımlarının nitelikli olması için yayınevleri/yetkili kurumlar; uzmanlığı ders kitabı görselleri olan illüstratörler/grafik tasarımcılar/fotoğrafçılar ile ders kitabı alan uzmanı ve eğitim teknolojisi uzmanlarından oluşan bir ekip ile birlikte çalışabilirler. Özellikle temel eğitimin ilk yıllarında çocukların öğretimsel mesajı açık ve net bir şekilde daha kolay kavramaları açısından ders kitaplarında görsel olarak fotoğraf yerine gereksiz detaylardan arındırılmış resimlemeler tercih edilebilir. MEB Talim Terbiye Kurulu Ders kitapları yönergesindeki "Görsel tasarımın öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerine uygunluk" açıklamasının yanına "öğrencilerin estetik beğenilerini güçlendirecek nitelikte" açıklaması eklenebilir. Ders kitaplarının görsel tasarımındaki sorunlar üzerine öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerini derinlemesine yansıtan nitel çalışmalar yapılabilir. Karşılaştırmalı çalışmalar diğer ülkelerin ders kitapları arasında da yapılabilir.

Lisans Bilgileri

e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf ticari olmayan 4.0 uluslar arası lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in e-Kafkas Journal of Educational Research are licensed under a Creative Common Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Etik Beyanamesi

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında belirtilen kurallara uyulduğunu ve "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirmediğimizi beyan ederiz. Aynı zamanda yazarlar arasında çıkar çatışmasının olmadığını, tüm yazarların çalışmaya katkı sağladığını ve her türlü etik ihlalinde sorumluluğun makale yazarlarına ait olduğunu bildiririz.

Kaynakça

- Akın, E. (2015). Türkçe çalışma kitaplarındaki (6, 7 ve 8. sınıflar) dil bilgisi etkinliklerinin çeşitli açılardan değerlendirilmesi. *Journal Of Turkish Studies*, 10, 19-34. doi:10.7827/TurkishStudies.8722.
- Alkan, C. (1979). *Eğitim ortamları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayıncılık.
- Alpan, G.B. (2010). Ders kitaplarının görsel tasarımına yönelik ilkeler – I. *Öğretmen Dünyası Dergisi*, (365), 11-14.
- Alpan, G. B. (2004). *Ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse ilişkin tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Alpan, G. B. (2004). Ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse ilişkin tutumlarına etkisi. *Journal of Educational Sciences and Practices*, 3(6), 193-209.
- Ametller, J. ve Pinto, R. (2002). Students' reading of innovative images of energy at secondary school level. *International Journal of Science Education*, 24 (3), 285- 312.
- Arslan, Ş. (2008). *İlköğretim 1. Kademe birinci sınıf Türkçe- Matematik ve Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki illüstrasyonların grafiksel açıdan incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Aşçı, İ. (2014). *İlköğretim 5.sınıf Fen ve Teknoloji ders kitabının içerik ve görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Bailey, K.D. (1982). *Methods of social research*. New York: The Free Press.
- Baş, B. ve İnan Yıldız, F. (2014). İlkokul Türkçe ders kitaplarının resim-metin ilişkisi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (28), 139-151.
- Beck, C. R. (1991). Strategies for cueing visual information: research findings and instructional design implication. *Journal of Educational Technology*, 16-20.
- Bozkaya, M. (2002). Ders Kitaplarının Tasarımı: Bireyselleştirilmiş Öğrenme ilkelerine Göre Açık öğretim Fakültesi Ders Kitapları Örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), 296-304.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş.ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cook, M. (2008). Students' comprehension of science concepts depicted in textbook illustrations. *The Electronic Journal for Research in Science and Mathematics Education*, (12), 1-14.
- Çakır, A. (2006). *İlköğretim dördüncü sınıf matematik ders kitapları ile ilgili öğretmen görüşleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Dadar, N. (2010). *Ortaokul ders kitapları nasıl hazırlanır?* (Rapor No:16). İran: Vijehtame.
- Demir, B., Baştaş, M. ve Yücesoy, Y. (2021). Evaluating the content of teacher candidates' course books according to visual design elements. *Near East University Online Journal of Education*, 4(1), 118-125.
- Demirel, Ö. (2001). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğan, Y. ve Tuğ, O. (2017). Uluslararası sınavlarda başarılı ülkeler ve Türkiye'nin sosyal bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutu açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1, 56-79.
- Doyran, E. Y. (1997). İlköğretim 1. Sınıf ders kitaplarında biçim içerik ilişkisi. *Anadolu Sanat Dergisi*, 7, 35-43.
- Dursun, F. ve Eşgi, N. (2008). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretimi ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 21-34.
- Erol, B. ve Kıroğlu, K. (2012). Hayat bilgisi ders kitaplarının dil ve anlatım yönünden değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (32), 155-176. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26246/276445> sayfasından alınmıştır.

- Eshach, H. ve Schwartz, J. L. (2002). Understanding children's comprehension of visual displays of complex information. *Journal of Science Education and Technology*, 11 (4), 333-346.
- Fang, Z. (1996). Illustrations, text, and the child reader. What are pictures in children's storybooks for? *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 37(2), 130-142.
- Farhadiyan, S. ve Farhadi, B. (2015, Eylül). Ulusal ve dünya grafiğine göre kitap derleme. *Shargh*, s.11.
- Hızal, A. (1983), *Uzaktan eğitim süreçleri ve yazılı gereçler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayıncılık.
- Hoshangabadwala, A. (2015). Student perceptions of textbook layout and learnability in private schools. *Journal of Education and Educational Development*, 2(1), 1-16.
- İşcan, A. (2004). *İlköğretim ikinci kademe sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilere estetik zevk kazandırmadaki rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- İşler, A.Ş. (2003). Yazılı ders materyallerinde illüstrasyon kullanımının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*. 157, 55-63.
- Kab, İ. (2012). *Türkiye'deki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının Almanya'daki Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık eğitimi ders kitaplarıyla karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Kaptan, A, Y. ve Kaptan, S, G. (2019). Ders kitaplarında görsel düzen. Ö. Demirel ve K. Kıroğlu (Eds.), *Ders kitabı incelemesi içinde* (s. 159-185). Ankara: Pegem A.
- Karababa, Z.C. (2005). Avrupa'da anadili öğretimi Türkçe ve İngilizce anadili ders kitaplarının incelenmesi ve karşılaştırılması [Özel Sayı]. *Milli Eğitim Dergisi*, 167.
- Karadağ, Ö. (2013). Okuma kültürüne katkıları bakımından Türkçe ders kitaplarının resimlemeleri (illüstrasyonları). *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 9(2), 84-93.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Keser, H. (2004). İlköğretim 4.sınıf bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 261-280.
- Koray, Ö., Bahadır, H. ve Geçgin, F. (2012). Bilimsel süreç becerilerinin 9. sınıf kimya ders kitabı ve kimya müfredatında temsil edilme durumları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(4), 147-156.
- Küçükahmet, L. (2002). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Lee, V. R. (2010). Adaptations and continuities in the use and design of visual representations in US middle school science textbooks. *International Journal of Science Education*, 32(8), 1099-1126.
- Lohr, L. (2011). *Creating graphics for learning and performance*. Columbus, Ohio: University of Northern Colorado Publishing.
- Marshall, C. ve Rossman, G. B. (1995). *Designing qualitative research (vol. 2)*. Thousand Oaks, CA: Sa.
- Mayer, R. E. (1993). Illustrations that instruct. In R. Glaser (Ed.), *Advances in instructional psychology*. (Vol.4, pp. 253-284). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Mayer, R. E., Bove, W., Bryman, A., Mars, R. ve Tapangco, L. (1996). Why less is more: Meaningful learning from visual and verbal summaries of science textbook lessons. *Journal of Educational Psychology*, 88 (1), 64-73.
- Mazlum, Ö. ve Mazlum, F. S. (2016). İlköğretim 4. Sınıf ders kitaplarının görsel tasarımına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1-18. doi: 10.7816/sed-04-01-01.
- Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Ve Eğitim araçları Yönetmeliği. (2012, 12 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 28409). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/09/20120912-2.htm> sayfasından alınmıştır.
- Mohammadi, M. ve Abdi, H. (2014). Textbook evaluation: A case study. *Journal of Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 98, 1148-1155.
- Özdemir, M. ve Özdemir, O. (2019). Öğretim teknolojileri. T. Yanpar Yelken (Ed.), *Öğretim teknolojileri ve süreci içinde* (s. 1-24). Ankara: Anı.

- Özlük, D. (2016). *İran ve Türkiye eğitim sistemlerinin yapı ve amaçlar açısından karşılaştırmalı analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Pektaş, H. (2001). Ders kitaplarında tipografi ve tasarım sorunları. *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları* 7, <http://www.hasippektas.com/Makale/Ders%20Kitaplarında%20Tipografi.pdf> sayfasından alınmıştır.
- Pettersson, R. (1993). *Visual information*. Educational Technology Publications, Englewood Cliffs, New Jersey 07632.
- Postigo, Y. ve López-Manjón, A. (2019). Images in biology: are instructional criteria used in textbook image design? *International Journal of Science Education*, 41(2), 210-229.
- Reuter, K. (2007). Assessing aesthetic relevance: Children's book selection in a digital library. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(12), 1745-1763.
- Subaşı, Y. (2019). Türkiye ve İran Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutu açısından karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 142-160.
- Şahin, M. (2011). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- TTKB, (2019). *Ders Kitabı Hakkında Merak Edilenler*. MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_08/26180800_ders_kitaplari_hakkinda_brsr.pdf sayfasından alınmıştır.
- Tural, A., Şahan, G., Işık, A. D., Özdemir, S., Uysal, H. ve Yılmaz, O. (2017). Türkiye ve Almanya'daki Hayat Bilgisi ders kitaplarının resim-metin ilişkileri ve kullanımları bakımından karşılaştırılması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 770-770. Doi: 10.14686/buefad.320432.
- Uçar, C. (2017). Ortaokul 5.sınıf fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 25(4), 1373-1388.
- Uçar, C. ve Özerbaş, D. S. (2017). Ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1373-1388.
- Uçar, Ö., Uçar, T.F., Kılıç, L., Orhon, N. ve Taşcıoğlu, M. (2011). *Görsel kültür*, Anadolu Üniversitesi Yayını No. 2403, Açık öğretim Fakültesi Yayını No.1394.
- Uluşık, M. (2008). *İlköğretim 5.sınıf matematik ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Wolff, P. ve Levin, J. R. (1972). The role of overt activity in children's imagery production. *Journal of Child Development*, 537-547.
- Woodward, S., Lloyd, A. ve Kimmons, R. (2017). Student voice in textbook evaluation: comparing open and restricted textbooks. *International Review Of Research In Open And Distributed Learning*, 18 (6), 150-163. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i6.3170> sayfasından alınmıştır.
- Woody, W. D., Daniel, D. B. ve Baker, C. A. (2010). E-books or textbooks: students prefer textbooks. *Journal of Computers and Education*, 55(3), 945-948.
- Yazdani, F. (2016). Classifying the indices for assessing the quality of elementary textbooks. *Journal of Science, Research, Education and Evaluation*. 37, 83-106.
- Yige, M. M. (2010). *İlköğretim ders kitaplarında kullanılan resimlerin 7-9 yaş öğrencilerinin öğrenme ve yaratıcılıklarına etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından alınmıştır.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zamani, B. ve Esficiani, A. (2006). The use of graphics in teaching physical concepts in elementary books in Iran, the United States, and the United Kingdom to raise the student's search spirit. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 13(2), 95-118.

Extended Summary

Introduction

Among the instruction materials, textbooks have an important place in reaching the educational services to large masses. Studies on the effects of textbooks on learning and teaching processes and individualization of learning and teaching activities continue (Alpan, 2004; Bozkaya, 2002; Mohammadi ve Abdi, 2014; Woodward, Lloyd ve Kimmons, 2017). States assign textbooks a number of responsibilities such as establishing social order, protecting national interests, raising citizens. Therefore, the preparation of textbooks needs to serve to the aim of students' gaining the desired knowledge and skills (Dogan and Tug, 2017). In addition, countries find it necessary to observe education systems in other countries in order to adopt a developed and prospective education system. Such a comparison enables countries to make up for their deficiencies. Benefiting from other countries' experiences and theories helps a country to be aware of its deficiencies and find solutions (Ozluk, 2016). In Turkey, textbooks are also prepared by different publishing companies certified by the ministry. In Iran, contrary to many countries, one single type of textbook is taught to students in all schools around the country (Farhadiyan ve Farhadi, 2015; Yazdani, 2016). Literature review about textbooks reveals that while studies on content evaluation and use of textbooks are abundant (Koray, Bahadir ve Gecgin, 2012; Woody, Daniel and Baker, 2010), studies that focus on visual design together with content or independently (Alpan, 2004; Lee, 2010) are limited in number.

The aim of visual design in textbooks is to make them functional and attractive. Visual design of textbooks means handling raw materials such as words, typefaces, type sizes, font styles, space, illustration, colour, paper and ink through the last page in order to make the communication between students and textbooks as clear and effective as possible (Alpan 2004). Turkey and Iran are two important neighbouring countries in the Middle East. Moreover, historical, cultural, political, economic and geographical relations between these two countries are rather deep-rooted. It is thought that evaluating and comparing visual design of the textbooks in these countries will pave the way for evaluation of philosophy of education, social realities, weaknesses and strengths of these countries. This study evaluates textbooks in Turkey and Iran comparatively in terms of principles of visual design. These principles were categorized as design of visual elements, page layout and cover design.

Method

This study, in which descriptive analysis approach was preferred among descriptive research methods, examines documents. Data sources of the research consist of Maths, Social Sciences and Science textbooks for the 3rd grade of primary schools published by the Ministry of Education in Turkey, and Maths, Social Sciences and Empirical Studies textbooks for the 3rd grade of primary schools prepared by the Department of Curriculum Development and Writing in Iran. Criterion sampling method was used in the selection of textbooks. Criterion conditions are as such: the textbooks have to be published by state institutions, they have to contain similar courses (contents) and grades, they have to comply with the 3rd grade of primary schools, in which visuals are intensely used. In this study, design of the visual elements, page design and cover design were determined as themes and categories for the visual design of textbooks, which constitute a part of graphic design principles developed by Alpan (2004). "Theme" was determined as the unit of analysis. Data gathered through the examination of documents were analysed categorically and thematically. In order to ensure reliability of the study, documents were analysed by two researchers and the agreement was taken into consideration.

Findings

Evaluation of textbooks in Turkey according to the principle of the design of visual elements reveals that in terms of both illustration and photography they mostly do not comply with the principle of '2. Visuals are designed to strengthen aesthetic appreciation'. Evaluation of textbooks in Turkey in

terms of page layout also reveals that they do not comply with the principle of '21. Effective use of spaces in page layout'. In terms of cover design, these textbooks do not comply with the principles of '25. Cover design being related to page layout' and '30. The cover is designed aesthetically and appealingly'. Evaluation of textbooks in Iran according to the principle of the design of visual elements, the illustrations and photography reveals that they mostly do not comply with the principles of '2. Visuals are designed to strengthen aesthetic appreciation', '14. Using color aesthetically and harmoniously' and '5. Effective use of highlighting in visual elements'. Evaluation of these textbooks in terms of page design reveals that they mostly do not comply with the principle of '22. Arranging two pages together'. Evaluation of textbooks in Iran in terms of cover design also reveals that they mostly do not comply with the principle of '25. Cover design being related to page layout'. Mutual evaluation of textbooks in Turkey and Iran reveals that in the design visual element category; illustration usage rate in textbooks in Turkey is higher than that of photography while in the textbooks in Iran, photography usage rate is higher than that of the illustration. Use of photography in the textbooks in Turkey is more successful than the use of illustrations while the illustrations used in the textbooks in Iran are more successful than the use of photographs. Mutual evaluation of the textbooks in Turkey and Iran in terms of illustrations and photographs reveals that while Iran is more successful in illustrations in the textbooks, Turkey is more successful in the use of photography in the textbooks. Textbooks in Iran are generally more successful in complying with the principles of design visual elements while textbooks in Turkey are more successful in complying with the page design principles. Besides, textbooks in Iran are more successful in complying with cover design principles.

Discussion, Conclusion and Recommendations

In all three textbooks in Turkey, the rate of illustration usage is higher than that of photographs, but the illustrations are not as successful as photographs regarding the visual design principles. On the contrary, in Iran, the rate of photograph usage is higher than that of illustration. Despite being few; illustrations in Iran are more successful than those in the textbooks in Turkey regarding the visual design principles. In elementary school books, illustrations are suggested to be used instead of photographs amongst educational visual elements. The reason for such a suggestion is that photographs usually contain unnecessary details (Alpan, 2004). The unnecessary details are claimed to hinder concentration and remembrance. In textbooks in Turkey and Iran, 'Designing of the visuals as to foster aesthetic appreciation' is generally the principle that is not followed. Especially in elementary textbooks, learning from visuals is more common. This is why in textbooks visual designs which strengthen aesthetic appreciation and are high in artistic effect should be preferred. However, these designs should be created by professional graphic designers, illustrators, and photographers. Textbooks in Iran are generally more successful at following visual element design principles.

Concerning the page layout principles, Life Studies and Science textbook in Turkey and Maths textbook in Iran are found to be more successful. In textbooks in Turkey 'effective use of space in the page layout' principle is not generally followed. In Iran, this principle has been followed. In the textbooks in Iran, the principle of 'arranging two pages mutually each other' is seen as a principle that is not followed in all three books. Page layout is very important for the integrity of the book.

In the textbooks in Turkey, principles of "The relation between the cover design and the page layout" and 'Aesthetic and attractive design of the cover' are not followed. It is seen that only the principle of "the cover design is related to the page layout" is not followed in the textbooks in Iran. The cover of a textbook should be in harmony with the design of the inner pages, with the style referring to the content of the book. Qualitative studies that reflect the views of students, teachers and parents in depth can be conducted on the problems in the visual design of textbooks. Similar comparative studies can be carried out among the books of other countries.